

Література

1. Варыгин А. Н., Шляпников О. В. Коррупция в органах внутренних дел // Коррупция и борьба с ней. — М., 2000.
2. Долгова А. И. Криминологическое значение изучения личности преступника // Советское государство и право. — 1973. — № 6.
3. Долгова А. И. Преступление и личность преступника в свете изучения причин преступности // Вопросы борьбы с преступностью. — 1979. — Вып. 30.
4. Дриль Д. Преступный человек // Юридический вестник. — 1982. — Т. 1.
5. Журкин А. Грамагы коррупцши // Милшца. — 1999. — № 10.
6. Ледашев В. А. О совершенствовании структуры методики расследования отдельных видов преступлений // Методика расследования преступлений (Общие положения): Тез. науч. конф. — М., 1976. — С. 171-175.
7. Лейкина Н. С. Личность преступника и уголовная ответственность. — Ленинград, 1968.
8. Пой И. О. Личность преступника и ее значение в изучении преступности в условиях социального общества // Ученые записки Саратовского юридического института. — Саратов, 1969. — Вып. 16.
9. Раинкин С. Е. Характеристика бывших сотрудников, совершивших насильственные преступления.
10. Ратипов А. Р. Личность преступника: психологические аспекты // Новая Конституция и актуальные вопросы борьбы с преступностью. — Тбилиси, 1979.
11. Сахаров А. Б. О личности преступника и причинах преступности в СССР. — М., 1961.
12. Франке З. Профессиональная этика полицейского. — М., 1972.

УДК 343.985:343.37:349.412

*С. В. Андрусенко***ВЗАЄМОДІЯ СЛІДЧОГО З ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ДСБЕЗ
ТА УБОЗ НА СТАДІЇ ПОРУШЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ
ПО ЗЛОЧИНАХ, ВЧИНЕНИХ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН**

Складність вирішення завдань при виявленні і розслідуванні злочинів, вчинених у сфері земельних відносин, потребує органічного поєднання оперативно-розшукових заходів і процесуальних дій. Саме від організованості взаємодії слідчих та оперативних підрозділів ДСБЕЗ та УБОЗ, в пріоритетних напрямках роботи яких є викриття злочинів, вчинених у сфері земельних відносин, залежить ефективність боротьби з названим видом економічних злочинів.

Головним завданням взаємодії органів досудового слідства з оперативними підрозділами ДСБЕЗ при розслідуванні злочинів, вчинених у сфері земельних відносин, є своєчасне виявлення, якісне документування злочинів, забезпечення їх повного, усебічного та об'єктивного розслідування, установлення винних осіб, відшкодування заподіяної злочинами шкоди, відновлення порушених прав.

Взаємодія слідчих з оперативними підрозділами ДСБЕЗ повинна базуватися на принципах відповідальності слідчого за повне, усебічне й об'єктивне дослідження обставин у кримінальній справі, його процесуальної незалежності в прийнятті рішень, за винятком випадків, коли необхідно одержання згоди від

суду або прокурора, та самостійності оперативних служб у виборі засобів і методів оперативно-розшукової діяльності, тактичних прийомів їх застосування, спрямованих на встановлення осіб, які вчинили злочин [7, 158].

У криміналістичних дослідженнях взаємодія розглядається як узгоджена діяльність слідчого, оперативного уповноваженого, спеціаліста та експерта, спрямована на вирішення завдань виявлення, розкриття, розслідування злочинів та запобігання їм [5, 89].

Проблемам організації взаємодії та координації діяльності органів дізнання та слідства різних правоохоронних органів у наукових дослідженнях приділена значна увага як окремо, так і в структурі криміналістичних методик розслідування окремих видів злочинів. Взаємодія між різними підрозділами правоохоронних органів має не тільки організаційний аспект виявлення і розслідування злочинів, але й його психологічну сторону, пов'язану з сумісною діяльністю суб'єктів [2; 3; 4]. А. Р. Ратинов відзначав, що думка слідчого в процесі роботи повинна не тільки відбивати і направляти його власні дії, але і постійно співвідноситися з інтелектуальною діяльністю всіх причетних до справи осіб [8, 55].

Зважаючи на специфічність механізму злочинів, вчинених у сфері земельних відносин, раніше сформульовані в теорії положення щодо організації розслідування вимагають доопрацювання. Ця проблема знайшла відображення у відомчому нормативно-правовому акті МВС України — Інструкції з організації взаємодії органів досудового слідства з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ України у виявленні, документуванні і розслідуванні злочинів у сфері економіки (затверджена Наказом № 760 від 08.09.2005 р.; далі — Інструкція) [9]. У цьому нормативно-правовому акті сформульовані положення, покликані підвищити ефективність спільної діяльності слідчих та оперативних співробітників. Їхній аналіз дозволяє виділити кілька напрямків взаємодії слідчого й оперативного співробітника, які характерні для розслідування економічних злочинів, у тому числі злочинів, вчинених у сфері земельних відносин, пов'язаних з незаконним отриманням у власність або користування земельних ділянок:

- спільна робота оперативного співробітника і слідчого при заведенні оперативно-розшукових справ щодо осіб, що вчиняють злочини у сфері земельних відносин;
- спільний аналіз матеріалу дослідчої перевірки про злочин, вчинений у сфері земельних відносин у стадії порушення кримінальної справи;
- спільна робота по забезпеченню відшкодування заподіяної злочинцем матеріальної шкоди і можливої конфіскації майна;
- спільна робота по виявленню причин і умов, які сприяли вчиненню злочину. Серед зазначених напрямків спільної діяльності розглянемо найбільш важливі.

Спільна робота оперативного співробітника і слідчого при документуванні злочинної діяльності осіб, що вчиняють злочини у сфері земельних відносин. Ця організаційна форма передбачає закріплення слідчого, що спеціалізується на розслідуванні економічних злочинів (п. 1.3, 2.1 Інструкції), для

надання методичної допомоги оперативному співробітникові в його документуванні. Така допомога полягає, зокрема, у визначенні мінімальної кількості документів первинного матеріалу, достатнього для порушення кримінальної справи і забезпечення його судової перспективи.

Практичний досвід роботи в оперативних підрозділах дозволяє свідчити про низький рівень підготовки співробітників ДСБЕЗ та УБОЗ, що займаються збиранням первинних матеріалів про злочини, вчинені у сфері земельних відносин. На це, по-перше, впливає відсутність досвіду роботи. В зазначених оперативних підрозділах працює значна кількість осіб, стаж практичної роботи яких не перевищує одного року. Певною мірою на цей процес також впливає високий рівень плинності кадрів. По-друге, низький рівень необхідних правових знань зазначених співробітників. Значна більшість співробітників, які займаються збиранням первинних матеріалів про злочини, вчинені у сфері земельних відносин, не володіють відповідними методиками. На цей процес впливає також рівень спеціальної підготовки у відомчих навчальних закладах під час початкової підготовки та перепідготовки кадрів, а також службової підготовки оперативних підрозділів.

На мій погляд, для ефективного виконання цього завдання треба у слідчому підрозділі доручити одному або декільком співробітникам безпосередньо надавати консультації співробітникам оперативних підрозділів по збиранню первинних матеріалів по злочинах, вчинених у сфері земельних відносин. Такі співробітники повинні мати значний досвід практичної роботи по розслідуванню економічних злочинів та володіти методикою збирання первинних матеріалів про злочини, вчинені у сфері земельних відносин. Окрім консультацій, вони повинні надавати практичну допомогу у визначенні спрямованості дій співробітників підрозділів ДСБЕЗ та УБОЗ на вибір тієї чи іншої тактики збирання первинних матеріалів.

Вивчення досвіду з цього питання свідчить про високий рівень ефективності такої форми взаємодії підрозділів ДСБЕЗ, УБОЗ та досудового слідства при порушенні кримінальних справ по злочинах, вчинених у сфері земельних відносин. Як правило, у таких випадках практична допомога, яка надається, полягає у:

- визначенні наявності у матеріалах достатніх даних про склад певного злочину, передбаченого кримінальним законом;
- визначенні правильної кримінально-правової кваліфікації;
- розробці плану збирання та обсягу матеріалів дослідчої перевірки;
- аналізі первинних документів та облікових документів щодо виділення земельної ділянки у власність або користування;
- виборі тактики проведення окремого заходу чи дії, пов'язаної зі збиранням первинних матеріалів (отримання, витребування документів щодо виділення земельної ділянки у власність або користування; отримання пояснень посадових осіб органів місцевого самоврядування чи інших осіб тощо);
- визначенні спрямованості та змісту документального дослідження порядку передачі у власність або користування земельної ділянки;

– аналізі змісту первинних матеріалів та достатності їх для прийняття рішення про порушення кримінальної справи тощо.

Також положення Наказу МВС України № 160 від 20.02.2006 р. вимагають від начальника ОВС безпосередньої участі та зобов'язують його при реалізації матеріалів оперативних розробок по лінії боротьби з економічною злочинністю до прийняття рішення про порушення кримінальних справ спільно з начальниками слідчого і оперативного підрозділу, завчасно забезпечувати аналіз матеріалів дослідчої перевірки, складання на його основі спільного плану слідчих дій і оперативно-розшукових заходів з метою забезпечення своєчасного і якісного розслідування кримінальних справ цієї категорії, у тому числі і по злочинах, вчинених у сфері земельних відносин [11].

Спільний аналіз матеріалів дослідчої перевірки про злочин у стадії порушення кримінальної справи. Така організаційна форма тісно пов'язана з попередньою і передбачає ситуацію, коли первинні матеріали про злочин, вчинений в земельній сфері, були зібрані оперативним підрозділом без методичної допомоги слідчого. При вивченні таких матеріалів слідчий через керівника слідчого підрозділу вправі зажадати додаткову інформацію, у тому числі нетаємні матеріали оперативно-розшукової справи (п. 2.2 Інструкції). При встановленні неповноти поданого матеріалу складаються письмові рекомендації з його доробки, які в обов'язковому порядку долучаються до оперативно-розшукової справи або матеріалів дослідчої перевірки.

Основними недоліками в діяльності оперативних підрозділів на цьому етапі є:

- неповно, неякісно проведена перевірка законності надання у власність або користування земельної ділянки;
- вилучені не всі необхідні документи, на яких ґрунтуються висновки про порушення земельного законодавства;
- не опитані посадові особи відповідних рад або ж опитування проведене формально, без відображення обставин, що мають важливе значення для прийняття рішення про порушення кримінальної справи;
- не опитані інші особи, що причетні до оформлення необхідної документації щодо передачі земельної ділянки у власність, тощо.

На мою думку, надані до слідчих підрозділів матеріали про злочини, вчинені у сфері земельних відносин, повинні містити такі документи:

- копії рішення або витягу з рішення відповідної ради або державної адміністрації про надання в постійне користування, передачу у власність або продаж земельної ділянки, рішення суду;
- копія проекту відводу земельної ділянки;
- копія висновку державної експертизи;
- копія технічної документації по складанню державного акта на право власності на земельну ділянку або на право постійного користування земельною ділянкою;
- копія висновку державного органу земельних ресурсів Держкомзему України про наявність обмежень по використанню земельної ділянки;

- копія висновку органу по справах будівництва та архітектури про наявність обмежень на використання земельної ділянки;
- копія кадастрового плану земельної ділянки, складеного за результатами зйомки;
- копія матеріалу про перенесення в натуру меж земельної ділянки з проекту відводу земельної ділянки;
- копія державного акта на право власності на земельну ділянку;
- пояснення голів та депутатів відповідних рад, якими приймалися рішення про виділення земельної ділянки, осіб, відповідальних за правильне і своєчасне ведення документації щодо передачі земельної ділянки у власність або користування, власника земельної ділянки про обставини надання земельної ділянки. В ході одержання пояснень необхідно застосовувати різноманітні документи, в яких знайшла б відображення операція по виділенню земельної ділянки;
- посадові інструкції, що визначають повноваження осіб, відповідальних за ведення документації по виділенню земельної ділянки, тощо [6, 288–292].

У результаті аналізу юридичної літератури та практики, залежно від кількості та змісту інформації, яку містять матеріали дослідчої перевірки, на стадії порушення кримінальної справи можливо виділити ситуації, коли надані матеріали: 1) містять необхідні дані про обставини вчинення злочинів у сфері земельних відносин та є достатніми для прийняття рішення про порушення кримінальної справи; 2) містять необхідні дані про обставини вчинення злочину зазначеної категорії, але їх недостатньо для прийняття рішення про порушення кримінальної справи, що потребує подальшого проведення оперативних заходів та перевірочних дій; 3) містять необхідні дані про обставини вчинення злочину, але їх недостатньо для прийняття рішення про порушення кримінальної справи, хоча відсутня інформація може бути отримана в ході проведення досудового слідства; 4) не містять необхідних даних про обставини вчинення злочину, на підставі яких приймається рішення про порушення кримінальної справи, і вони не можуть бути доповнені в ході проведення перевірочних заходів або досудового слідства (знищено документи обліку по виділенню земельних ділянок, відсутня можливість опитування відповідальних осіб тощо).

Вивчення наданих матеріалів дослідчої перевірки, аналіз і оцінка слідчим таких даних в стадії порушення кримінальної справи має на меті:

- встановлення даних, що містяться у матеріалах, які вказують на наявність ознак злочину;
- з'ясування достатності матеріалів перевірки для прийняття рішення про порушення кримінальної справи тощо.

У виняткових випадках, коли сформована ситуація диктує необхідність проведення невідкладних слідчих дій (інакше сліди злочину можуть бути знищені), кримінальна справа може бути порушена при відсутності окремих документів у первинних матеріалах. У такому випадку рішення про порушення кримінальної справи приймається тільки керівником слідчого підрозділу або особою, що виконує його обов'язки (п. 2.7 Інструкції). При ухваленні рішення

про реалізацію оперативних матеріалів, як правило, при участі слідчого складаються погоджені плани, що затверджуються керівниками оперативного і слідчого підрозділу.

Після прийняття рішення про порушення кримінальної справи слідчий разом з оперативними працівниками ДСБЕЗ повинен висунути версії, розробити та скласти узгоджені плани комплексного проведення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів для розкриття злочину.

Для повного, всебічного та об'єктивного розкриття та розслідування тяжкого й особливо тяжкого злочину, вчиненого у сфері земельних відносин, необхідно негайно (у всякому разі, не пізніше 3 днів) створити слідчо-оперативну групу (СОГ) з числа працівників, які мають практичний досвід в розслідуванні земельних злочинів або інших злочинів економічної спрямованості, які звільняються від виконання іншої роботи [10]. З числа оперативних працівників доцільно включити до складу групи працівників ДСБЕЗ, якими проводились збирання матеріалів та попередня їх перевірка.

Але відсутність правової регламентації створення та роботи слідчо-оперативних груп, як справедливо відзначає Г. О. Душейко, знижує ефективність керівництва діями слідчих та оперативних працівників, які входять до складу цих груп. На його думку, причиною цього є те, що залишається подвійна підпорядкованість оперативних працівників за місцем роботи та старшому групи. Ця обставина нерідко призводить до передчасної заміни працівників у групах, доручення їм інших справ, фактично — до розпаду груп [1, 13].

Якість наданих до слідчих підрозділів первинних матеріалів про злочини, вчинені у сфері земельних відносин, залежить від багатьох обставин, а саме: 1) знання положень земельного законодавства та інших нормативних актів, що стосуються порядку передачі у власність або оренду земельних ділянок; 2) знання способів та механізмів (злочинних схем) вчинення злочинів у сфері земельних відносин; 3) повнота і правильність проведення документального дослідження діяльності органів місцевого самоврядування, а також дотримання встановленого порядку його проведення; 4) володіння методикою збирання первинних матеріалів; 5) вилучення необхідних для дослідження документів; 6) належна взаємодія органу дізнання із слідчими підрозділами щодо встановлення обсягу та змісту первинних матеріалів і визначення їх подальшої перспективи (від етапу безпосереднього виявлення і до закінчення збирання первинних матеріалів).

Враховуючи, що досудове слідство про злочини, вчинені у сфері земельних відносин, проводиться, як правило, слідчими прокуратури, для належної організації взаємодії з оперативними підрозділами ДСБЕЗ та УБОЗ необхідним є розроблення і прийняття відповідного спільного нормативно-правового акта (положення, інструкції) щодо організації взаємодії та надання у розпорядження слідчого прокуратури результатів (матеріалів) оперативно-розшукової діяльності. Такий нормативний акт повинен містити такі положення: 1) поняття результатів оперативно-розшукової діяльності; 2) мета надання даних ОРД; 3) посилення на нормативно-правову базу, яка визначає можливість надання

результатів ОРД; 4) перелік та зміст матеріалів, які надаються у розпорядження слідчого (прокурора, судді) у разі: а) порушення кримінальної справи; б) підготовки і проведення окремих слідчих дій; в) використання у доказовому процесі тощо; 5) порядок надання матеріалів оперативно-розшукової діяльності та відповідного документообігу; 6) зміст документів, на підставі яких надаються у розпорядження слідчого (прокурора, судді) результати оперативно-розшукової діяльності; 7) заходи щодо захисту джерел оперативно-розшукової інформації тощо.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що найбільш ефективна організація розслідування злочинів, вчинених у сфері земельних відносин, можлива тільки при створенні слідчо-оперативних груп на стадії виявлення ознак злочинної діяльності з дотриманням певних принципів. Необхідною умовою успішної діяльності таких слідчо-оперативних груп є однакове розуміння членами СОГ змісту тактичних завдань розслідування, чіткий розподіл обов'язків між її членами, узгоджене планування слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, а також взаємний обмін отриманою інформацією на проміжних нарадах під керівництвом слідчого, своєчасне внесення корективів у план роботи групи. Звичайно, що така діяльність, враховуючи складність злочинів, вчинених у сфері земельних відносин, потребує відповідного науково-методичного забезпечення.

Література

1. Дусейко Г. О. Організаційно-тактичні основи реалізації оперативно-розшукової інформації в стадії порушення кримінальної справи: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Пац. уп-т внутр. справ. — Х., 2001. — 17 с.
2. Коповалова В. Е. Групповой метод расследования // Законность. — М., 1995. — № 7. — С. 37–41.
3. Селезнев М. Взаимодействие следователей и органов дознания // Законность. — М., 1996. — № 4. — С. 7–12.
4. Федченко В. Про обсяг повноважень слідчого при провадженні досудового слідства у складі групи // Підприємство, господарство, право. — 2002. — № 5. — С. 84–87.
5. Криминалистика: Расследование преступлений в сфере экономики / Под ред. В. Д. Грабовского, А. Ф. Лубина. — П. Повгород: Пижнегород. ВШ МВД России, 1995.
6. Ляшенко Ю. І., Кобзан С. М., Левков В. М. Операції із землею. — Х.: Фактор, 2007. — 824 с.
7. Матусовский Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ. — Х.: Консум, 1999.
8. Ратипов А. Р. Судебная психология для следователей: Учеб. пособие. — М.: ВШ МОП СССР, 1967.
9. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового слідства з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ України у виявленні, документуванні та розслідуванні злочинів у сфері економіки: Наказ МВС України від 08.09.2005 р. № 760.
10. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового слідства з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ України на стадіях документування злочинних дій, реалізації оперативних матеріалів, розслідування кримінальної справи та її розгляду в суді: Наказ МВС України від 07.09.2005 р. № 777.
11. Про організацію діяльності органів досудового слідства системи Міністерства внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 22.02.2006 р. № 160.